

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 07-03-2020

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 09-04-2020

Araştırma Makalesi / Research Article

INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMANITIES AND EDUCATION (IJHE),
VOLUME 6, ISSUE 13, P. 375 – 394.

ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ (IJHE), CİLT 6,
SAYI 13, S. 375 – 394.

Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden Tahliyeleri, Affı ve Uluslararası Af Örgütü'nün Bu Konudaki Çabaları

Mehmet METİN*

Özet

Türkiye'de çok partili hayata geçildikten kısa bir süre sonra tek başına iktidara gelen Demokrat Parti'nin 1950 yılından itibaren on yıl süren iktidar süreci başladı. Demokrat Parti iktidarı ilk yıllarda Türkiye'nin dış politikasında, ekonomide ve tarım politikalarında önemli kazanımlar elde ederken; 1954 yılından sonra demokrasi ve hürriyet, Kıbrıs politikası, 6-7 Eylül olayları ve 1957 yılı sonrası İnönü'nün yurt gezileri konusunda muhalefet ile ayrıştı. Bu durum siyasi ortamın gerilmesine neden oldu. 1960 darbesi ile iktidarını kaybeden Demokrat Parti mensupları Yassıada Mahkemesi'nde yargılandılar. Celal Bayar da dâhil olmak üzere kimi üyeler idam cezasına çarptırıldı. Celal Bayar'ın cezası yaşına istinaden idamdan ömür boyu hapse çevrildi. Bayar, 1961 yılında cezasını çekmek üzere Kayseri Cezaevi'ne gönderildi. Orada sağlık sorunları yaşadı. Sağlık sorunları gerekçesi ile 1963 yılında altı aylığına cezaevinden tahliye edildi. Kısa süre sonra yeniden Kayseri Cezaevi'ne gönderilen Bayar'ın tahliyesi için Uluslararası Af Örgütü hak ihlali gerekçesi ile birtakım girişimlerde bulundu. Cezaevinde bulunan Bayar'ı desteklemek adına bazı faaliyetler yaptı. Bayar, kendi affı için dönemin ülke yöneticilerine af başvurusunu reddetti. Ailesinin- özellikle kızının- bu konudaki çabalarına itiraz etti. Sağlık durumu daha da kötüye giden Bayar, nihayetinde sağlık sorunlarından dolayı 7 Kasım 1964'te tahliye edildi. 7 Temmuz 1965 tarihinde de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Anayasa'nın 97. maddesine dayanarak tamamen affedildi.

Anahtar Kelimeler: *Kayseri Cezaevi, Uluslararası Af Örgütü, Celal Bayar, Tahliye, Af.*

The Releases and His Amnesty of Celal Bayar from Kayseri Prison and The Efforts of Amnesty International In This Issue

Abstract

The Democrat Party, which came to power alone shortly after changing to multiparty life, remained in power between 1950-1960. While achieving significant gains in Turkey's foreign policy, economy and agricultural policy in the early years, Democrat Party power dissociated with the opposition about democracy and freedom after 1954, Cyprus policy, 6-7 September Incidents, İnönü's country trips after 1957. This situation caused the political environment to be tense. The Democrat Party members who lost their power with the 1960 coup were tried in Yassıada Court. Some of them, including Celal Bayar, were sentenced to death. The sentence for Celal Bayar was changed to life imprisonment from death sentence due to his age. Bayar was sent to Kayseri Prison in

*Uzman Tarih Öğretmeni, MEB, E-posta: m.metin1978@gmail.com.

1961 to serve his sentence. He had health problems there. He was released from prison for six months in 1963 due to health problems. Because of infringement, Amnesty International made a number of attempts for the release of Bayar who was sent again to Kayseri Prison. It carried out various activities to cheer Bayar who was in the prison. Bayar rejected applications to the country administrators of the time for his own forgiveness. He objected to the efforts of his family -especially his daughter. Bayar whose health status worsened was eventually released on November 7, 1964 for health reasons. On July 7, 1965, he was completely forgiven by President Cemal Gürsel based on Article 97 of the Constitution.

Key Words: *Kayseri Prison, Amnesty International, Celal Bayar, imprisonment, Amnesty.*

Giriş

Millî Mücadele döneminde Batı Anadolu'da müttefiklerinin emir ve gölgesinde Yunan işgali ve zulmüne karşı mücadele veren ve daha sonra siyaset sahnesinde önemli görevler üstlenen Celal Bayar, 1950'li yılların Cumhurbaşkanı olarak 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından tutuklanarak yargılandı. Yargılamalar sonucunda idam cezasına çarptırılan Bayar'ın cezası yaşından dolayı ömür boyu hapse çevrildi. 23 Eylül 1961 tarihinde cezasını çekmek üzere ilk önce Adana Cezaevi düşünülürken mahkûmun kaçma olasılığının daha düşük olduğu, ülkenin merkezinde bulunan Kayseri Cezaevi'ne gönderildi. (Perin, 1970, s. 408) Tahliye edildiği 7 Kasım 1964 tarihine kadar (İlk tahliye 22 Mart 1963 - 6 ay hariç) burada kaldı. Bu süre zarfında Demokrat Partili birçok tutuklu, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den af talep ederek serbest bırakılmayı arzuladı; ancak Celal Bayar ilerleyen yaşı ve rahatsızlığına rağmen af talebinde bulunmadı. Celal Bayar'ın 7 Kasım'daki tahliyesi bir anlamda kendilerine de sürpriz oldu. Bu açıdan Celal Bayar'ın tahliye sürecindeki belirsizlikler ve etkenleri tam olarak ortaya çıkarma düşüncesi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu makalede özellikle eski Cumhurbaşkanı'nın affi ile ilgili uluslararası kurum ya da kuruluşların müdahalesini ortaya çıkartmak amaçlandı. Konu ile ilgili yaptığımız araştırmalarda tahliye süreci hakkında araştırmalara rastlar iken bu konuda aktif çalışmalar yapan Uluslararası Af Örgütü'nün konuya müdahil olması ile ilgili yeterince çalışma olmadığı görüldü. Bu makale ile konu hakkında bilgi açığının giderileceği düşüncesindeyiz.

Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'ne Nakli ve Geçici Tahliyesi

Millî Mücadele Döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında özellikle ülkenin ekonomik kalkınma çalışmalarında önemli görevler alan Celal Bayar çok partili hayata geçişte de etkin bir rol alarak Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yerini aldı. Tek parti döneminden sonra Celal Bayar, 1950 seçimleri ile tek başına iktidara gelen Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı seçildi. 10 yıllık Demokrat Parti iktidarının başlarında olumlu gelişmeler yaşanırken özellikle 1957 yılından sonra muhalefet ve iktidar arasındaki tutum sertleşti. Bu gidişat askerî darbe ile sonuçlandı. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı

Kuvvetleri saat 03.00'ten itibaren bütün yurtda duruma hâkim oldu. Durum radyolardan bütün yurda ve dünyaya duyuruldu. Türk Silahlı Kuvvetleri amaçlarını izah eden bir tebliğ yayınladı. Darbenin akabinde partiler üstü bir yönetim kurmayı, serbest seçimleri yapmayı ve iktidarı kazanan partiye devretmeyi amaçlayan Cemal Gürsel başkanlığında 38 üyeli Millî Birlik Komitesi kuruldu. 2 Haziran'da MBK'nin yetkilerini tanımlayan Geçici Anayasa kamuoyuna açıklandı ve iki gün sonra yürürlüğe girdi. Bu belgeye göre, bir genel seçim yapıldıktan ve yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra Büyük Millet Meclisi'nin tekrar yönetimi devralmasına kadar MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanı'nın atadığı ve MBK'nin onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanacaktı. MBK'nin bakanları görevden alma yetkisi vardı; fakat sadece devlet başkanı bakanları atayabilirdi. Yargı yetkisi MBK'den bağımsız bırakıldı, gerçi yine de ölüm cezalarını onaylama veya veto etme yetkisine sahipti. (Ahmad, 2010, s. 211)

Darbeden sonra birçok Demokrat Parti üyesi tutuklanarak Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılandı. Yassıada Yüksek Adalet Divanı'nda duruşmalar 14 Ekim 1960 günü başladı, 15 Eylül 1961'de saat 15.20'de sona erdi. Bu zaman diliminde 203 oturum yapıldı, 19 dosya ele alındı. (Metin, 2018, s. 82) Bu süre içinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu üyeleri, DP Milletvekilleri ve eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun gibi isimlerin de aralarında bulunduğu 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açıldı. Yassıada davalarında Başsavcı, toplam 228 sanık hakkında idam cezası istedi. Toplam 203 oturum yapılırken binin üzerinde tanık dinlendi. Yüksek Adalet Divanı Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkında oybirliğiyle, 11 sanık hakkında da oy çokluğuyla idam cezası verdi. Bu cezalardan üçü infaz edilirken on iki idam cezası da müebbet hapis cezasına çevrildi. Önde gelen 31 DP'li ömür boyu hapis cezasına çarptırılırken 418 sanık 6 ayla 20 yıl arasında değişen çeşitli hapis cezaları aldı. 123 sanık beraat ederken 5 sanık hakkındaki dava düştü. (Erkanlı, 1972, s. 117-118)

Millî Birlik Komitesi darbeden sonra bir an önce demokratik bir anayasa yapıp seçimlere gitmek istiyordu. Kurucu Meclis'in yaptığı anayasa Temmuz 1961'de % 60,4 oyla kabul edildi. (Akşin, 2013, s. 259-260) Ülkede darbeden sonra uygulanan ara rejim 15 Ekim 1961 yılında yapılan seçimlerle son buldu. Ancak 15 Ekim seçim sonuçları CHP yönetimi kadar orduyu da memnun etmedi. O dönemin seçim yasalarına göre Milletvekilliği seçimlerinde orantılı sistem, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise çoğunluk sistemi uygulandı. Seçimler heyecanlı ama genelde olaysız geçti. İnönü, seçim kampanyasını 1950'den beri çoğunlukla

kendisine ve CHP'ye oy veren hemşehrısı olduğu Malatya'da başlattı. İnönü, oy verme günü öncesinde de olumlu sonuç alacaklarını umduğunu belirtmişti. Fakat 15 Ekim gecesi sonuç olarak CHP % 36,7, AP % 34,8, YTP 13,7, CKMP % 14 ve Bağımsızlar % 0,8 oranında oy aldı. İnönü, seçimlerden önce CHP'nin en az 400 milletvekilliği kazanarak 10 yıl önce bıraktığı iktidara geleceğini umut etmişken seçim sonuçları İnönü'de düş kırıklığı yarattı. TBMM'nin seçimlerden sonra yapılacak ilk toplantısında her iki kanadın başkanları seçilinceye kadar TBMM'ye en yaşlı üye olarak İnönü'nün başkanlık etmesi gerekiyordu. Bu nedenle 25 Ekim'deki toplantıyı bu sıfatla açan İnönü, rahatsızlığını belirtip özür dileyerek başkanlığı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na bıraktı. Anayasa gereği üyeler ant içmeye başladılar. Ertesi günkü toplantıda Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Cemal Gürsel tek aday olarak gösterilmişti. Toplam 638 üyeden 607'si oylamaya katıldı ve Gürsel, 434 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 4. Cumhurbaşkanı seçildi. Gürsel hükümeti kurma görevini Malatya Milletvekili İsmet İnönü'ye verdi. Böylece İnönü başkanlığında koalisyon hükümeti iş başına geldi. (Turan, 2012, s. 82-87)

Yargılamalar sonucunda idama mahkûm edilen 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaşı dolayısıyla infaz edilmemesi kararı ezici bir çoğunlukla (1 oya karşın 21 oy) karara bağlandı. Oylama MBK'nin alışılmış oylama usulü, el kaldırma sureti ile yapıldı. Komitenin bütün üyeleri- Madanoğlu istifa ettiğinden 22 kişi kalmışlardı -toplantıda bulundu. (Toker, 1991, s. 282) Cezası ömür boyu hapse çevrilen Celal Bayar, 23 Eylül 1961 günü Kayseri Cezaevi'ne getirildi. Cezaevinde kaldığı süre içerisinde Bayar, yaşının da ilerlemesinden dolayı hapislane şartlarından fazlasıyla etkilenererek sık sık rahatsızlık geçirdi. (Gülmez & Aşık, 2014, s. 252) Bayar devamlı suretle kalbinden rahatsız olduğunu ifade etti. Hatta aynı dönemde Kayseri Cezaevi'nde tutuklu bulunan eski Demokrat Parti Milletvekili Dr. Baha Akşit her fırsatta Bayar'ın tedavisi ile yakından ilgileniyordu. Kayseri Cezaevi doktoru bu duruma kayıtsız kalmadı. Bayar'ın sağlık durumu hakkında bir rapor hazırlayarak kalbinden rahatsız olduğunu bu şartlarda tam teşekküllü bir hastanede tedavisinin yapılması gerektiğini infaz savcılığına bildirdi. Nihayet Bayar, sağlık sebeplerinden dolayı 23 Mart 1963'te raporlu olarak tahliye edilip üç yıla yakın cezaevinde kaldıktan sonra -geçici de olsa- hürriyetine kavuştu. (Yeşilyurt, 1997, s. 414-415) Adli Tıp Kurumu tarafından oy çokluğu ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 399. maddesine göre tahliye kararı alındığı ifade edildi. Tahliyenin ardından Kayseri'deki Turan Oteli'ne giden Bayar, burada bir gün kaldıktan sonra beraberindekilerle birlikte Ankara'ya doğru yola çıktı. Yolda elli araçtan fazla bir konvoy oluştu. Ankara'dan gelmekte olan otomobillerin de katılımı ile konvoy başkent girişinde 500

otomobile ulaştı. Bu arada eski Cumhurbaşkanı'nın tahliyesi bazı gençler tarafından protesto edildi ve bu yüzden Ankara İstanbul ve İzmir'de sokaklar hareketlendi. (Gülmez & Aşık, 2014, s. 254-257) Bu karşılama husumetlerin alevlenmesine sebep oldu. Bayar, yeniden tevkif edilerek hastaneye yatırıldı. Ankara Hastanesi'nde altı ay kaldıktan sonra infazın devamı için tekrardan Kayseri Cezaevi'ne gönderildi. (Akşıt, 1987, s. 26)

Cezaevinde rahatsızlıkları devam eden Celal Bayar için ailesinin yanı sıra Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) duyarsız kalmadı. Bayar'ın yaşı ve rahatsızlığından dolayı affı için bir takım çalışmalar yaptı.

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) ve Celal Bayar'ın Affına Dair Çalışmaları

Uluslararası Af Örgütü, Mayıs 1961'de Londralı Avukat Peter Benenson'ın girişimleri ile doğdu. (Lêaud, 1994, s. 13) 60'lı yılların İngiliz öncüleri, Anglo-Sakson ve İskandinav ülkelerinden destek buldular. Bu ülkelerde çok sayıda üyeyi barındıran şubeler oluşturuldu. Fransız ve İtalyan şubeleri ise hareketin doğuşundan yaklaşık on yıl sonra örgütlendiler. Yunanistan ve İber Yarımadası'nda demokrasinin kurulmasından sonra ise bu ülkelerde önce küçük gruplar ortaya çıktı. Bunlar daha sonra Af Örgütü'nün şubeleri haline geldiler. Af Örgütü bu ülkelerde, diktatörlüğe direnmiş çevrelerde büyük itibar görmekteydi. Daha sonra benzer durumlara, askeri rejimlerin yıkılışı ardından Latin Amerika'da ve Asya ile Afrika'nın kimi bölgelerinde de şahit olunacak; nihayet Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Af Örgütü, Doğu Avrupa ülkelerinde de yerleşecektir. (Lêaud, 1994, s. 208)

Uluslararası Af Örgütü, 216 ülkede faaliyet gösteren, 7 milyondan fazla insanın insan haklarını kullanabilmesi için çalışmalar yaptığı iddiasıyla faaliyet yürüten bir örgüttür. Örgüt üyeleri, farklı kültürlere, farklı dini ve ideolojik inançlara sahip olmakla birlikte, temel insan haklarına herkesin sahip olduğu, bu hakların herkes tarafından benimsendiği, uygulandığı ve korunduğu bir dünya için çalışma kararlılığında birleştiklerini iddia etmektedirler. Kendilerini aktivist, üye ve destekçileriyle birlikte, uluslararası dayanışma temelinde kampanyalar yürüterek insan haklarını geliştirmek için mücadele eden bir kurum olarak tanıtmaktadırlar. (<https://www.amnesty.org.tr/icerik/biz-kimiz>, 2019)

Arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere Uluslararası Af Örgütü, kendisini “zihinlerdeki özgürlük savunmasına karar vermiş, tüm ulusları, tüm siyasi ve dini çevrelerdeki insanları kapsayan bir hareket” olarak tanımlamaktadır. Esasen bu organizasyondaki amaç insan

özgürlüğü için aynı hedefe hizmet edecek olan farklı ülkelerden grupları birleştirmektir. Bu grup üyeleri biri Doğu'dan biri Batı'dan bir diğeri ise henüz yeni bağımsız olmuş hükümetlerden seçilmiş olup fikir mahkûmları için kendilerini sorumlu gören kişilerdir. Her bir grup gerek özel gerekse kampanyaya açık biçimde bu mahkûmların tahliyesi için çeşitli ülkelerde hükümetlere ricalarda bulunmuştur. 1964 yılında kendi verilerine göre yaklaşık 1 milyon mahkûmun 40'tan fazla ülkeye dağıtılmış durumda olduğunu ifade eden Örgüt, bu mahkûmların güvenliğini arttırmak amacı ile merkezi bir güvenlik organizasyonunun kurulması konusunda da çalışmalar yapmıştır. (BCA:030 01 8 45 26-3., 1964)

Uluslararası Af Örgütü tüzüğünde “Uluslararası Af Örgütü'nün amacı, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde ifade edilen insan haklarına saygı konusunda katkıda bulunmaktır.” şeklinde ifade edilmiştir. Bu amaca uygun olarak herkesinkine eş değerde hak ve özgürlükleri başkalarına tanımakla sorumlu olduğu prensibinden hareket eden Uluslararası Af Örgütü'nün yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerden ayrıca dikkat çeken maddeler şunlardır:

“Düşünce mahkûmlarına ve suçlu ilan edildiklerinde veya ülkelerine döndüklerinde düşünce mahkûmu olacakları kabul edilebilecek kişilere, gereken ve mümkün olan koşullarda adli yardım sağlar; istendiği kanısına varıldığında, bu kişilere karşı hazırlanmakta olan davalara gözlemci gönderir.

Herhangi bir kişinin düşünce mahkûmu olduğu ya da diğer sınırlayıcı tedbirlerin söz konusu olduğu tespit edildiğinde, konu üzerinde uluslararası örgütlenmelerin ve hükümetlerin dikkatlerini çeker.” (Lêaud, 1994, s. 221-222)

Uluslararası Af Örgütü'nün, dünyanın dört bir yanında 80'den fazla ülkede ofisleri ve daha fazlasında gönüllü grupları, ayrıca 150'den fazla ülkeden üç milyonu aşkın destekçisi bulunmaktadır. (<https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-subesi>, 2019)

Uluslararası Af Örgütü'nün ülkemizde de çalışma yürüten ofisi vardır. Kuruluş merkezi Londra'da bulunan Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye'de şube açmasına izin verilmesi İçişleri Bakanlığı'nın 16.03.1978 tarih ve 0767885 sayılı yazısı üzerine, 1630 sayılı Dernekler Kanunu'nun 11. maddesine göre Bakanlar Kurulunca 11.04.1978 tarihinde kararlaştırılmıştır. (BCA:030 18-1-2/371-116-11., 1978)

Uluslararası Af Örgütü hareketi, dünyanın dört bir yanındaki düşünce mahkûmlarının serbest bırakılması için hükümetlere mektup yazma yöntemini benimsemiştir. Haklar için mektup yazmanın, Uluslararası Af Örgütü'nün çalışmalarının alamet-i farikası haline gelmesiyle beraber düşünce mahkûmu ilan edilen binlerce kişinin serbest kalması amacıyla sayısız

kampanya düzenlendi. Türkiye’den de özellikle özgürlüklerin yoğun bir şekilde kısıtlandığı dönemlerde, kamuoyu tarafından tanınan ya da tanınmayan yüzlerce düşünce mahkûmu Uluslararası Af Örgütü’nün çalışmaları arasında yer aldı. Bunlardan biri de 1960-1964 yılları arasında tutuklu olan Celal Bayar’dır. Bayar, Uluslararası Af Örgütü’nün serbest bırakılması için Türkiye’de kampanya yürüttüğü ilk mahkûmdur.¹

(<https://www.amnesty.org.tr/icerik/yarim-asri-asan-hak-mucadelesi-uluslararasi-af-orgutunun-dusunce-mahkumlari>, 2019)

Uluslararası Af Örgütü, Celal Bayar’ın tahliyesini talep eden üç mektup göndermiştir. Bu mektuplardan 3 Mayıs 1964 ve 17 Temmuz 1964 tarihli olanlar M.D.Whitehouse imzasıyla, 5 Ağustos 1964 tarihli olan ise J.D. Roberts imzasıyla dönemin Başbakanı İsmet İnönü’ye gönderilmiştir. M.D Whitehouse, 3 Mayıs 1964 tarihli mektubunda İsmet İnönü’ye hitaben nazik bir dil kullanarak “Sayın Bayım” ya da “Muhterem Beyefendi” diyerek başlamıştır. Kendisinin uluslararası fikir, din ve özgürlük hareketi Batı Bristol Af Örgütü namına bu mektubu yazdığını ifade ederken Kayseri Cezaevi’nde bulunan Celal Bayar için bu mektubu kaleme aldığını da eklemektedir. Mektubun devamında cezaevinde yapılan tıbbi denetimlerin, mahkûmun (Celal Bayar) ihtiyaçlarını karşılamadığından bahsetmekte, hatta Celal Bayar’ın 16 Mayıs 1964 tarihinde 81 yaşına gireceğini İsmet İnönü’ye hatırlatarak hayatının son günlerini yaşayan Bayar’ın serbest kalması gerektiğini rica etmektedir. M.D Whitehouse, hükümetin bu şartlarda bulunan diğer siyasi mahkûmları serbest bıraktığını söyleyerek Emin Kalafat’ı² da örnek vermiştir. M.D.Whitehouse, eğer tahliyeyi gerçekleştirmezseniz insanlığı inkâr etmiş olursunuz diyerek mektubunu bitirmiştir. (BCA: 030 8 45 26-2, 1964)

Uluslararası Af Örgütü üyesi M.D.Whitehouse, İsmet İnönü’ye yazdığı 17 Temmuz 1964 tarihli ikinci mektubunda; kendisinin de 75 yaşında olduğunu, buna binaen, fiziksel ve ruhsal olarak sağlık problemleri olan, rahatı kaçmış, aile hayatından ve düzenli hayattan uzak olan 81 yaşındaki bir insanın derin üzüntüler içerisinde olduğunu anlayabildiğini ifade ederek

¹Uluslararası Af Örgütü’nün o dönemde başka bir siyasi davaya müdahalesi yoktur. Ancak daha sonraki yıllarda Uluslararası Af Örgütü Türkiye’de Aziz Nesin, Mümtaz Soysal, Sevgi Soysal, İsmail Bekçi, Orhan Doğan, Doğu Perinçek, Recep Tayyip Erdoğan gibi isimlerin başı çektiği çok sayıda siyasi mahkûmun yanı sıra birçok gazeteci, avukat, sendikacı ve akademisyen için de kampanya yürüttü. (<https://www.amnesty.org.tr/icerik/yarim-asri-asan-hak-mucadelesi-uluslararasi-af-orgutunun-dusunce-mahkumlari> 2019)

² Çanakkale’nin Yalı Mahallesi 206 numaralı nüfusuna kayıtlı, Ali oğlu Atiye’den doğma 1318 (Miladi 1902) Selanik doğumlu sabık DP Milletvekili Emin Kalafat’a Kayseri Devlet Hastanesi gözlerde yüksek tansiyon, miyop ve katarakt rahatsızlığı nedeni ile sürekli hasta raporu vermiştir. Eşi Fahriye Kalafat Cumhurbaşkanlığı Makamına bu rapora istinaden başvurarak Kayseri Cezaevi’nde bulunan Kalafat’a af talep etmiştir. 15.09.1961 yılında Türk Ceza Kanununun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca müebbet hapis cezasına çarptırılan Emin Kalafat’ın cezası sürekli hastalık sebebi ile 7 Nisan 1964 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Anayasa’nın 97. maddesinin 2. fıkrasına göre tamamen kaldırılmıştır. (BCA 030 11 1 304 10 11)

İsmet İnönü'ye bundan dolayı bir kez daha rica mektubu yazma cüretinde bulunduğunu arz etmektedir. M.D.Whitehouse, mektubunun bir bölümünde İnönü'ye:

“Celal Bayar'ın cezaevi yerine ev hapsinde olması Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atar mı?” şeklinde ironik bir soru da sormaktadır. Ayrıca M.D. Whitehouse mektubunun sonunda İsmet İnönü'ye “Partinizin yüce gönüllülüğü ülkenizdeki birçok insan ve Celal Bayar'ın akıbetini takip edenler tarafından beğenilmektedir.” diyerek övgülerle mektubunu tamamlamıştır. (BCA:030 01 8 46 24-2, 1964)

Celal Bayar'ın affını talep eden bir diğer mektup da 5 Ağustos 1964 yılında Uluslararası Af Örgütü üyesi J.D. Roberts tarafından yazılmıştır. J.D. Roberts da mektubunu İnönü'ye hitaben nazik bir dil kullanarak Kayseri Cezaevi'nde bulunan Celal Bayar için kendilerine yine Batı Bristol grubunun bir üyesi olarak yazdığını belirtmiştir. J.D. Roberts, mektubun devamında Celal Bayar'ın kalp ve yüksek tansiyon rahatsızlıkları olduğu ve cezaevinde yeterince sağlık hizmeti olmadığı konusunda bilgi aldığını anlatmıştır. Onun serbest kalması için İsmet İnönü'ye ricada bulunmuş, serbest kalması durumunda ömrünün geri kalan kısmını daha sağlıklı geçirebileceğini söyleyerek mektubunu tamamlamıştır. (BCA:030 01 8 46 24-1., 1964)

O dönemde henüz yerel bir yapılanmaya sahip olan Af Örgütü, mektupların haricinde Celal Bayar'ın da aralarında bulunduğu siyasi mahkûmlar için bir dizi etkinlik düzenlemiştir. Bunlar arasında okullarda öğrenciler arasında “vaka sahiplenmesi” ve “bağış toplama” etkinlikleri de yer almaktadır. Bu etkinliklerin yanı sıra Uluslararası Af Örgütü'nün aktivistleri; Bristol, Manchester ve Oxford Üniversitesi öğrencilerinin yardımı ile Bayar'a 81. doğum gününde bir kutlama mesajı göndermiş; Bayar da her bir aktivist grubuna ayrı ayrı teşekkür mektupları ile cevap vermiştir. (<https://www.amnesty.org.tr/icerik/yarim-asri-asan-hak-mucadelesi-uluslararasi-af-orgutunun-dusunce-mahkumlari>, 2019) Celal Bayar'a hitaben 13 Mayıs 1964 tarihinde Brigid T. Sincerely, kendisinin Manchester Üniversitesi Amnesty Cemiyeti'nin seksen azası adına mektup yazdığını belirterek yaş gününü tebrik etmiş ve sıhhatinin iyi olmadığını bildiğini söylemiş, içinde bulunduğu müşkülattan yakın zamanda kurtulacağı temennisi ile mektubunu sona erdirmiştir. Bayar, Kayseri Cezaevi'nde tuttuğu günlüklerinde bu mektuplardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. 21 Mayıs 1964 tarihinde tuttuğu günlükte kendisine Amnesyt International Cemiyeti'nden gönderilen mektuba cevap verdiğinden bahsederek Burhan Belge tarafından tercümesi yapılan mektubu aynen kaydetmiştir. Bu mektupta Af Örgütü üyesi:

“16 Mayıs’taki yaş gününüz münasebeti ile beynelmilel Amnesty Cemiyeti’nin Birmingham Üniversitesi’ndeki grubu adına yazdığım bu mektupla en samimi selamımı takdim ediyorum. Sihatinizin düzelmesini temenni etmekteyiz. Size temin ederiz ki Beynelmielel Amnesty Cemiyeti’nin azası sizi hafızasında tutmaktadır ve hapisten kurtulmanız gayesine müteveccih olmak üzere kampanyalarına devam etmektedir. Daha mesud istikbal temennisi ile hürmetlerimi arz ederim.”

ifadelerini kullanmıştır. (Bayar, 2018, s. 238)

Bayar, bu mektupların karşılığında Af Örgütü üyelerine yazdığı mektupların birinde şu ifadeler yer vermektedir:

“ Doğum günümde bana göndermiş olduğunuz mektubunuza çok mütehasis oldum. Bana gösterdiğiniz alaka ve asil çalışmalarınızla ulaşmaya gayret ettiğiniz insani amaçlardan dolayı size ve Uluslararası Af Örgütü’nün tüm saygıdeğer üyelerine şükranlarımı sunarım.”

(<https://www.amnesty.org.tr/icerik/yarim-asri-asan-hak-mucadelesi-uluslararasi-af-orgutunun-dusunce-mahkumlari>, 2019)

Uluslararası Af Örgütü üyelerinin Türkiye’de siyasi bir mahkûm olan Celal Bayar’ın affi ile bu denli ilgilenmesinin nedeni üyelerin mektuplarında açıkça ifade ettiği gibi mahkûmun yaşı ve hastalık hâlidir. Mektuplarda özellikle belirtilen ve ön plana çıkarılan konu budur. Uluslararası Af Örgütü, Celal Bayar darbe mağduru olduğu için affına dair bir çaba göstermemiştir. Zira böyle olsaydı sadece Celal Bayar için değil diğer darbe mağduru siyasi mahkûmlar için de benzer çabalar içerisine girerdi.

Uluslararası Af Örgütü bu çalışmaları yaparken hükümet Celal Bayar’ın affına dair henüz bir işaret vermemiştir. Ancak diğer siyasi tutuklular hakkında zaman zaman tahliye kararları çıkıyordu.

Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden Tahliyesi ve Affı

1964 yılının sonlarına gelindiğinde, cezaevinde bulunan Demokrat Partililerin tahliyeleri nedeni ile tutuklu sayılarında hayli azalma oldu. (Yeşilyurt, 1997, s. 423) Hasta ve yaşlı oldukları için Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bölge cezaevindeki siyasi mahkûmlardan 17 iktidar mensubu Cumhuriyet Bayramı’nda (29 Ekim 1964) tahliye edildi. Bu aftan sonra Kayseri Cezaevi’nde Celal Bayar ile birlikte kalan mahkûmlar af için talepte bulunurken sadece Celal Bayar af talep etmedi. Celal Bayar, 27 Ekim tarihinde af talep etmesi için ricada bulunmak üzere kendisini toplu halde ziyaret eden siyasi mahkûm ailelerine:

“Bu benim için bir gurur meselesidir. Ne pahasına olursa olsun, suret-i katiyede af talebinde bulunmayacağım. Bu konudaki ricalar bana üzüntü veriyor. Ya beni ziyaret etmeyiniz Ya da bir daha bana böyle ricada bulunmayınız.”

şeklinde ifade vermişti. (Adalet, Sayı:792, 17 Siyasi Mahkum Tahliye Ediliyor, 1964, s. 1-5)

Buna mukabil Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Bayar’ın affi hususunda, Anayasa’nın bu konu ile ilgili maddesinin açık olduğunu Bayar’ın “hastayım, yaşlıyım” diye mutlaka müracaat etmesi gerektiği şeklinde açıklamalarda bulundu. (Gülmez & Aşık, 2014, s. 272) Adalet Bakanı Sedat Çumralı da önce sürekli hastalığı, kocama hali veya sakatlığı tespit edilen ve sağlık kurulunca verilen raporları adli tıpta tasdik olunduktan sonra mahkûmların müracaatı olmadan da Cumhurbaşkanı’nın af yetkisine sahip olduğunu beyan ederken (Adalet, Sayı:793, Celal Bayar’ın Tahliyesi de Gün Meselesi, 1964, s. 1-7) daha sonra Bayar’ın bir müracaatı olmadığını, dolayısıyla bu mahkûm hakkında doğrudan doğruya bir işlem yapılamayacağını ifade etti. (Adalet, Sayı:800, Celal Bayar’ın Tahliyesi İle İlgili Hazırlık, 1964, s. 5) Bayar ve ailesi ise sağlık kurul raporları ortada iken tahliye için ayrıca müracaat yapılmasına gerek olmadığını, hiçbir şekilde af istemediklerini dile getirdi. (Gülmez & Aşık, 2014, s. 272) Bayar’ın özel doktorluğunu yapan Prof. Recai Ergüder de Bayar’ın müracaat etmeden affedilebileceğini söyleyerek Bayar’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Hüseyin Cahit Yalçın’ı müracaatı olmadan affettiğini hatırlattı. (Adalet, Sayı: 794, Bayar’ın Sıhhati Kötüye Gidiyor, 1964, s. 5) Bayar’ın tahliyesi ile ilgili bu usul tartışmaları sürerken Bayar, 6 Kasım 1964 tarihinde cezaevinde kalp krizi geçirerek fenalaştı. Tansiyonu 23’e, ateşi 38 dereceye yükseldi. Geçirdiği krizden sonra hastaneye gitmeyi reddeden Bayar, cezaevi revirinde savcılığın talebi üzerine on iki kişilik sağlık heyeti tarafından muayene edildi. Kurul, Bayar’a hastalığının yaşlılık ve kocamaktan meydana geldiğini ve bunların nüksetmesi halinde hayati tehlike yaratabileceğini belirten bir rapor verdi. Kayseri Valisi Tahsin Aksoyoğlu rapor adli tıpta tasdik edilirse Cumhurbaşkanı Gürsel’in Bayar’ı affedebileceğinden bahsetti. (Adalet, Sayı:802, Celal Bayar Bir Kriz Geçirdi, 1964, s. 1-5) Bu gelişmeler üzerine Bayar, 7 Kasım 1964’te cezaevinden ansızın tahliye edildi. Kayseri Cezaevi’nin üst katındaki revirden kızı Nilüfer Gürsoy’un koluna girip yardım etmesi ile çıkmış, yanında Savcı Fahrettin Sacit Uz, Cezaevi İnfaz Savcısı Cemal Can, Cezaevi Müdürü, Emniyet Müdürü, İl Jandarma Komutanı ile birlikte üst kattaki koridorlardan yavaş yavaş ilerleyerek aşağı inmiştir. Bu arada tek sıra halinde dizilen mahkûmlar Sezai Akdağ, Turan Bahadır, Halil İmre, Servet Sezgin ve Halil Öztürk Bayar’ın yanına yaklaşarak elini sıkıp uğurlamışlardır. Bayar da içeride kalan kader arkadaşlarına metanet tavsiye ederek “Allah’a ısmarladık” demiştir. Turan Bahadır’ın, Bayar’ın eşyalarını ve özellikle yazmakta olduğu hatıralarını ihtiva eden tomar halindeki

müsvette kâğıtlarını otomobile nakledeken gözlerinden yaş döküldüğü görülmüştür. Bayar, son defa otomobile binerken şapkasıyla arkadaşlarını selamlamış, kızı Gürsoy devamlı sevinç gözyaşları dökerken kendisinin donuk bir çehreye büründüğü görülmüştür. (Adalet, Sayı:804, Bayar Tekrar Aramızda, 1964, s. 5) Şehrin içine sokulmadan otuza yakın polis ve jandarma nezaretinde şehir sınırına çıkarılan Bayar'a burada tahliye emri tebliğ edilmiştir. (Adalet, Sayı:804, Bayar Tekrar Aramızda, 1964, s. 1) Bu kez herhangi bir sokak olayı da olmamıştır. Ayrıca memlekette, bir buçuk yıl öncesinin atmosferi de yoktur. İkinci tahliyede, taraflar daha soğukkanlı davranmışlar, herhangi bir eylemde bulunmamışlar ve birincisinde yaşanan acı tecrübelerden etkilenerek gövde gösterisine kalkışmamışlardır. (Gülmez & Aşık, 2014, s. 278) Bayar 38 AK 114 plakalı araçla pazar gecesi saat 21.50'de kendisini karşılayıp alan kızı, avukatı ve cezaevi doktoru ile İstanbul'a hareket etti. İstanbul'da kızının evine vardığında gazeteciler ardı sıra eve doldular. Bayar gazetecilerin yoğun fotoğraf çekimi esnasında "Kendinize bir artist buldunuz, bol bol çekin bakalım." dedi. Basına söyledikleri bu kadarla kaldı. (Akis Haftalık Aktüalite Mecmuası, Tahliyeler, 1964, s. 12) Bayar'ın tahliyesi ile Kayseri Cezaevi'nde 4'ü 21 Kasım'da serbest bırakılacak 5 siyasi mahkûm kaldı. (Adalet, Sayı:804, Bayar Tekrar Aramızda, 1964, s. 5) Siyasi mahkûmlar bir bir cezaevinden çıktı ama Yassıada'da mahkûm edilen politikacıların siyasi hakları iptal edildi. Bayar, Çiftelavuzlar'daki evine çekildi. Kader arkadaşları da onun etrafında toplandılar. (Bozdağ, 2005, s. 165) 7 Kasım 1964 tarihinde cezaevinden tahliye olan Celal Bayar, 7 Temmuz 1965'te hakkında verilen adli tıp raporu ile dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, Anayasanın 97. maddesinde yer alan sebeplere istinaden affedildi. Bu dönemde Süleyman Demirel genel başkanlığındaki Adalet Partisi'nin iktidar olması affına büyük etken oldu. (Gülmez & Aşık, 2014, s. 278) Hâlbuki 11 Şubat 1961 tarihinde Emekli Korgeneral Ragıp Gümüşpala liderliğinde kurulan ve 1961-1962 Koalisyon Hükümeti'nde görev alan Adalet Partisi, Celal Bayar ve diğer Demokrat Partili mahkûmların tahliyesi ya da affına dair -ihtilal havası tam dağılmadığından olsa gerek- bir çalışma yapmamıştı. (Kocabaş, 2018, s. 185)

Bayar, ağır sağlık sorunlarına rağmen affedildikten sonra yaklaşık yirmi yıl daha yaşadı ve hayatının geri kalan kısmında aktif siyasette bulunmadı. 1974 yılında yeniden siyasi haklarına kavuşan Bayar, eski Cumhurbaşkanı olarak Senatör sıfatı ile meclise davet edildi. Fakat seçilmeden senatoya girmenin demokratik kurallara ve inançlara uymadığı gerekçesi ile bu daveti kabul etmedi. Bayar, ayrıca Atatürk'ün 100. yaş günü münasebetiyle, TBMM'nin açılışının 65. ve 66. yıl dönümü etkinlikleri için Birinci Büyük Millet Meclis Üyesi olarak

Meclis'e davet edildi ve Bayar, bu davetlere katıldı. Bayar 22 Ağustos 1986 tarihinde kısa süren bir hastalıktan sonra, İstanbul Haydarpaşa Kalp ve Göğüs Hastanesinde yaşama gözlerini kapadı. Vasiyeti üzerine Bayar, Bursa ilinin Gemlik ilçesi Umurbey beldesinde bulunan Celal Bayar Vakıf Müzesi bahçesine defnedildi. Şu an Bayar'ın anıt mezarı doğum yeri de olan Umurbey beldesindedir.

Sonuç

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra tutuklanan ve yargılamalar sonrasında ceza verilenler arasında yaşı diğerlerine göre epeyce ileri olduğu için Bayar, cezaevinde sağlık sorunları yaşadı. Bu sebepten ilk tahliyesi gerçekleşse de yurt genelinde bu tahliyeden rahatsız olan ve bu tahliyeye tepki gösteren çevreler oldu. İlk tahliyesinin altı ayını da hastanede geçiren Bayar, altı aydan sonra cezasının devamını çekmek için tekrar Kayseri Cezaevi'ne gönderildi. İktidar mensupları diğer Demokrat Partili üyelerin affı ve tahliyesi konusunda lütfkâr davranırken Celal Bayar ismi üzerinde tereddüt etti. Hatta kanunen gerekli şartlar oluşmasına rağmen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Adalet Bakanı Sedat Çumralı ve hukukçular arasında usul tartışması yaşandı. Bayar kendisinin affedilmesini gurur meselesi sayarak kendisi için af dilemeyi zül addetti. Kızı ve sevenleri Bayar'a kendisi için af talep etmesini telkin ederken Bayar, af talep etmeyi ısrarla reddetti. Bu arada Uluslararası Af Örgütü, Bayar'ın tutukluluk haline müdahil oldu. Bayar'ın tahliye edilmesi ya da ev hapsine alınması konusunda Uluslararası Af Örgütü'nün bazı üst düzey isimleri dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye mektuplar yazdı. Bu mektuplarda Bayar'ın yaşı ve hastalığı ön plana çıkartılarak tahliyesi ya da ev hapsi istendi. Bayar'ın tahliye ve af süreci konusunda Uluslararası Af Örgütü'nün bazı üyelerinin İsmet İnönü'ye mektuplar yazması bu konuda ilk kez değerlendirilen bir husus olarak karşımıza çıktı. Bu yazılan mektupların Bayar'ın tahliyesine ne kadar etki ettiği ile ilgili elimizde yeterli bilgi olmamasına rağmen tahliyenin mektuplardan üç ay sonra gibi kısa bir zamanda gerçekleşmesi Uluslararası Af Örgütü'nün girişimlerinin etki yapabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Zira kesin olan bir şey vardır ki Bayar, Uluslararası Af Örgütü'nün girişimlerinden son derece memnun oldu. Zaten Uluslararası Af Örgütü'nün mektuplar dışındaki -doğum günü kutlamaları- girişimleri de Bayar'a moral vermek amacı taşımaktaydı. Kesin tahliyenin gerçekleştiği 7 Kasım 1964 tarihinde Kayseri Cezaevi'nde neredeyse siyasi tutuklu kalmadığı halde son tahliye edilenlerden birinin Celal Bayar olması, kendisinin cezasını bir nevi kabul etmeyip kendisi için af talebinde bulunmamasıydı. Bayar, tahliye talebi olmamasına rağmen 7 Kasım 1964 tarihinde, biraz da ansızın, saat 21.30'da Kayseri Cezaevi'nden tahliye edildi. Bu tahliyenin bu şekilde akşam vakti sessiz sedasız

olması belki de hükümetin bir tedbiri idi. Çünkü ilk tahliyede Bayar taraftarları konuyu siyasi bir şova dönüştürmek isterken Bayar karşıtları tahliyenin gerçekleşmesine karşı kızgınlığını ifade etmişti. Aradan zaman geçmesinden midir yoksa ülke şartlarının değişmesinden mi bilinmez yurt çapında veya ülkenin herhangi bir bölgesinde Bayar'ın tahliyesinden kaynaklanan hiçbir olay olmadı. Tabii bu tahliye Bayar'ın affedildiği anlamına gelmiyordu. Bayar, ancak 7 Temmuz 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından tamamen affedildi. Hastalığı nedeni ile cezaevinden önce tahliye edilen, daha sonra cezası affedilen Bayar, ömrünü cezaevinden çıktıktan yirmi iki yıl sonra İstanbul'da tamamladı.

Kaynakça

Adalet, Sayı: 794, Bayar'ın Sıhhati Kötüye Gidiyor. (1964, Ekim 30).

Adalet, Sayı:792, 17 Siyasi Mahkum Tahliye Ediliyor. (1964, Ekim 28).

Adalet, Sayı:793, Celal Bayar'ın Tahliyesi de Gün Meselesi. (1964, Ekim 29).

Adalet, Sayı:800, Celal Bayar'ın Tahliyesi İle İlgili Hazırlık. (1964, Kasım 5).

Adalet, Sayı:802, Celal Bayar Bir Kriz Geçirdi. (1964, Kasım 7).

Adalet, Sayı:804, Bayar Tekrar Aramızda. (1964, Kasım 9).

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Nil Yayınları.

Akis Haftalık Aktüalite Mecmuası, Tahliyeler. (1964, Kasım 13).

Akşin, S. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Akşit, B. (1987). *Kısaca Celal Bayar*. İstanbul.

Bayar, C. (2018). *Kayseri Cezaevi Günlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BCA: 030 8 45 26-2. (1964).

BCA:030 01 8 45 26-3. (1964).

BCA:030 01 8 46 24-1. (1964).

BCA:030 01 8 46 24-2. (1964).

BCA:030 18-1-2/371-116-11. (1978).

Bozdağ, İ. (2005). *Bilinmeyen Yönleri İle Celal Bayar*. İstanbul: Emre Yayınları.

Erkanlı, O. (1972). *Anılar Sorunlar Sorumlular*. İstanbul: Baha Matbaası.

Gülmez, N., & Aşık, S. (2014). Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.

<https://www.amnesty.org.tr/icerik/biz-kimiz>. (2019, 07 10). <https://www.amnesty.org.tr/>.
adresinden alındı

<https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-subesi>. (2019, 07 17). <https://www.amnesty.org.tr/>.
adresinden alındı

<https://www.amnesty.org.tr/icerik/yarim-asri-asan-hak-mucadelesi-uluslararası-af-orgutunun-dusunce-mahkumlari>. (2019, 07 16). <https://www.amnesty.org.tr/>.
adresinden alındı

Kocabaş, S. (2018). *I.Koalisyon Hükümetleri Dönemi Sancılı ve Kayıp Yıllar (1962-1965)*. Kayseri: Vatan Yayınları.

Lêaud, A. (1994). *Uluslararası Af Örgütü, çev. Aydın Çetiner*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Metin, M. (2018). *Demokrat Parti Döneminde Kayseri Olayları*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Perin, M. (1970). *Yassıda ve İnfazların İçyüzü*. İstanbul: M.Çevik Matbaası.

Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1944-1973)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turan, Ş. (2012). *Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yeşilyurt, S. (1997). *Bayar Gerçeği*. Ankara: Stratejk Araştırma ve Kültür Yayınları.

Ekler

Ek 1. Uluslararası Af Örgütü Mensubu M.D.Whitehouse Tarafından 3 Mayıs 1964 Tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye Celal Bayar'ın Affı için Yazılan Mektup.

AMNESTY INTERNATIONAL
BRITISH SECTION
a movement for freedom of opinion and religion
1 MITRE COURT BUILDINGS · TEMPLE · LONDON E.C.4 · TELEPHONE CENTRAL 7867
Chairman of the Executive Committee: LIONEL ELVIN
Hon. Treasurer: DUNCAN GUTHRIE General Secretary: ALBERT LODGE

62 Woodstock Road,
Redland, Bristol 6
3rd May, 1964

Dear General Inönü,

I write as a member of the West Bristol Group of Amnesty International on behalf of CELAL BAYAR who is imprisoned at KAYSERI State Prison. My attention has been drawn to the recently published report of the Medical Officer of the City of Kayseri, which clearly sets out the prisoner's need for constant medical supervision and strict diet, and states that the prison is not equipped to meet either of these requirements. Your Government has released other political prisoners in similar conditions, for example Mr. Emin Kalafat.

Celal Bayar will be 81 years of age on the 16th May. In the name of humanity and of family love I appeal to you to release this old man near the end of his life. Anyone who has loved and respected the members of his generation can think only with horror of his present situation. I beg you to arrange for his release.

Yours sincerely,
Anne Whiting
Whiting

030	01				8	65	26
-----	----	--	--	--	---	----	----

TRUSTEES OF THE PRISONERS OF CONSCIENCE FUND:
The Right Rev. The Bishop of Birmingham · Professor Ritchie Calder · Ian Gilmour, M.P. · The Rev. Dr. I. Grunfeld
F. Elwyn Jones, Q.C., M.P. · Dr. Ernest Payne · The Most Rev. Archbishop Roberts, S.J. · Jeremy Thorpe, M.P.

2

Ek 2. Uluslararası Af Örgütü Mensubu J.D. Roberts Tarafından 5 Ağustos 1964 Tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye Celal Bayar'ın Affı için Yazılan Mektup.

AMNESTY INTERNATIONAL
 BRITISH SECTION
 a movement for freedom of opinion and religion
 1 MITRE COURT BUILDINGS · TEMPLE · LONDON E.C. 4 · TELEPHONE CENTRAL 7867
 (Chairman of the Executive Committee: LORD KEVIN)
 Hon. Treasurer: DUNCAN GUTHRIE General Secretary: ALBERT LLOYD

Please reply to: J.D. Roberts, LL.B.,

Holly Lodge,
 Long Ashton,
 Near Bristol.

5th August, 1964

Dear Sir,

I write as a member of the West Bristol Group of Amnesty International, on behalf of Celal Bayar, aged 81 years, now in Kayseri State Prison, Central Anatolia.

I am informed that he suffers from high blood pressure and cardiac insufficiency and that adequate medical treatment is not available to him at the prison.

I appeal to you, on humanitarian grounds, to release him, in order that his health may be attended in the remaining years of his life.

Yours faithfully,

David Roberts

General İsmet İnönü,
 Prime Minister,
 Government Offices,
 Ankara,
 TURKEY.

signed 13-8-64

OSC 01 8 46 24

TRUSTEES OF THE PRISONERS OF CONSCIENCE FUND:
 The Right Rev. The Bishop of Birmingham · Professor Ritchie Calder · Ian Gilmour, M.P. · The Rev. Dr. I. Granfield
 P. Elwyn Jones, O.C., M.P. · Dr. Ernest Payne · The Most Rev. Archbishop Roberts, S.I. · Jeremy Thorpe, M.P.

Ek 3. Uluslararası Af Örgütü Mensubu M.D.Whitehouse Tarafından 17 Temmuz 1964 Tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye Celal Bayar'ın Affi için Yazılan Mektup.

23 St Edyth's Road,
Sea Mills,
BRISTOL.
July 17th, 1964.

To General İsmet İnönü,
Prime Minister,
Ankara.

Dear Sir,

I am venturing to write to you once again with regard to M.Celal Bayar.

I am myself seventy-five years old, near enough to his age to feel a deep compassion for a man of over eighty and in poor health who is deprived of the comforts, physical and spiritual, of home life and the regular care and company of his own family.

Would it endanger the security of Turkey if he were kept under house arrest instead of in prison?

Magnanimity on your part would be greatly admired by many people in this country and others who are interested in the fate of M.Bayar.

I am,

yours faithfully,

M. D. Whitehouse

(M.D.Whitehouse)

(Member of West Bristol group of Amnesty International)

030	01			5	40	74
-----	----	--	--	---	----	----

TRUSTEES OF THE PRISONERS OF CONSCIENCE FUND:

The Right Rev. The Bishop of Birmingham · Professor Ritchie Calder · Ian Gilmour, M.P. · The Rev. Dr. J. Granfield
F. Elwyn Jones, O.C., M.P. · Dr. Ernest Payne · The Most Rev. Archbishop Roberts, S.J. · Jeremy Thorpe, M.P.

2

AMNESTY INTERNATIONAL

INTERNATIONAL SECRETARIAT

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: movement for freedom of opinion and religion
ÖZGÜRLÜK ARŞİVİ 1 MITRE COURT BUILDINGS · TEMPLE · LONDON E.C.4
 TELEPHONE : CITY 6633 TELEGRAMS : AMNESTY, LONDON

Chairman of the International Executive : SEAN MACBRIDE, s.c. Secretary of the International Executive : PETER BENENSON

The AMNESTY movement consists of people of all nationalities, politics, religions and social views who are determined to work together in defence of freedom of the mind.

Its principal object is to mobilise public opinion in defence of those men and women who are imprisoned because their ideas are unacceptable to their Governments. Present estimates show that there are something like a million such prisoners scattered in more than forty countries.

The AMNESTY movement has been formed so that there should be some central, international organisation capable of concentrating efforts to secure the release of these "Prisoners of Conscience." Essentially an impartial organisation as regards religion and politics, it aims at uniting groups in different countries working towards the same end—the freedom and dignity of the human mind.

Groups of members in different localities and countries make themselves responsible for three "Prisoners of Conscience" one chosen from the East, one chosen from the West and one from the newly-independent states. Each group pleads, privately and publicly, for the release of its adopted prisoners. Until the prisoners are released the group does whatever it can to focus attention on his situation, to relieve his conditions and that of his dependent family.

030	01			8	45	26
-----	----	--	--	---	----	----

PATRONS OF "FUND FOR THE PERSECUTED"

The Archbishop of Canterbury, Great Britain · Professor Martin Buber, Israel · Roger Baldwin, President of the International League for the Rights of Man, U.S.A. · Pablos Casals, Puerto Rico · Danilo Dolci, Sicily · Professor Erich Fromm, New York and Mexico · Lt.-Gen. Sir Brian Horrocks, Great Britain · J.F. Lalive, Switzerland · Professor Salvador de Madariaga, Spain · Yehudi Menuhin, Great Britain · Professor Gunnar Myrdal, Sweden · Pablo Neruda, Chile · Professor Robert Oppenheimer, U.S.A. · Alan Paton, South Africa · Abbe Dominique Pire, Nobel Prize winner, Belgium · Mr. Walter Reuther, International President of the United Automobile Workers, U.S.A. · Dr. Albert Schweitzer, Gabon · Sean MacBride, S.C., Secretary General of the International Commission of Jurists · Professor Z. K. Matthews, South Africa · Philip Noel-Baker, M.P., Nobel Prize winner, Great Britain · Professor Giorgio La Pira, Mayor of Florence, Italy · Professor Julius Stone, Australia.

Extended Abstract

After the declaration of a republic, attempts to transition to a multi-party system (1924-1930) unfortunately failed. However; with the establishment of a Democratic party in 1946, the multi-party system began in the Republic of Turkey. Democratic Party came into power shortly after its establishment –with the 1950 elections- and remained in power for 12 years. There were significant improvements in the fields of economy and agriculture in the first years of its power. After 1954, the government contradicted with opposition party about Cyprus policy, the events of 6-7 September and domestic trips of İnönü. This situation tensed up the political environment thoroughly. This tension also resulted in Turkey's first military coup; May 27, 1960 coup. Losing 12 years of power due to the coup, the members of the Democratic Party by getting arrested were tried in Yassıada Court. 15 members of the Democratic Party involving Celal Bayar who was the president in the Democratic Party period were sentenced to death as a consequence of these trials. While three of them (Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu) got capital punishment, the others' punishments were changed to life imprisonment. The capital punishment of Celal Bayar was changed to life imprisonment due to his old age and sent to Kayseri Prison in 1961 to serve his sentence. Celal Bayar, suffering health problems in Kayseri Prison, was temporarily released for six months in 1963. This release was protested by some young people. Tension rose in the streets of Ankara, İstanbul, and İzmir. Having spent these six months in Ankara hospital, Celal Bayar was sent to Kayseri prison again to complete his sentence.

Amnesty International, which aims to release the prisoners of thought all over the world, made efforts to release Celal Bayar the first time in Turkey. The members of Amnesty International wrote letters to İsmet İnönü to discharge Celal Bayar. A gentle language was used in these letters, Celal Bayar's old age and disease were emphasized, and the prisoner (Celal Bayar) was asked to be released or put under house arrest for these reasons. Stating in a letter he wrote to İsmet İnönü that he can empathy as he is 75-year-old, he can comprehend an 81-year-old person who is in deep sorrow, has physical and mental problems, is uncomfortable and far away from family life; M. D. Whitehouse , the member of Amnesty International, asked ironically “ Does Celal Bayar's house arrest jeopardize the security of Turkey?” at the end of his letter. The Amnesty International did not only write letters to Celal Bayar but also organized various campaigns such as case-ownership and fundraising, especially birthday celebrations. On the other hand, Celal Bayar did not remain indifferent to these efforts and wrote counter-letters as a thank them.

By the end of 1964 while other members of the Democratic Party in prison were released, Celal Bayar's release became a matter of controversy between authorities and doctors. In particular, while President Cemal Gürsel and Justice Minister Sedat Çumralı argued that Bayar should apply for release, Celal Bayar's private doctor "Prof. Recai Ergüder" argued that Bayar needn't apply for release. Celal Bayar's daughter Nilüfer Gürsoy made the most effort in this issue. Even though she insisted on his father to apply for release, Celal Bayar declared that he would not apply by making this issue a matter of pride.

On November 6, 1964, Bayar got worse by a heart attack in prison. Refusing to go to the hospital, Bayar was treated in prison by a medical board of 12 people. Stating that Celal Bayar's illness was caused by aging, the health committee reported that Bayar's disease could pose a life-threatening condition. Upon these developments, Bayar was suddenly released from prison on November 7, 1964. Due to the lapse of time or change of circumstances of Turkey, there were no incident or event which was similar to the first release in any region of Turkey. After the release, Bayar moved to İstanbul with his daughter, lawyer and prison doctor by a vehicle. He also stayed at his house in Çiftelahavuzlar after release. Bayar, who was released from prison on November 7, 1964, was completely forgiven by the president of the time, Cemal Gürsel, based on the ninety-seventh article of the constitution. Though Bayar regained his political rights in 1974, he did not take part in active politics. Bayar was invited to the 65th and 66th anniversary of Grand National Assembly as a member of the first Grand National Assembly, and he participated in these invitations. He completed his life in İstanbul on August 22, 1986 at the age of 103. Upon his last will, Bayar was buried in the garden of the Celal Bayar Foundation Museum, located in the town of Umurbey in the Gemlik district of Bursa. Now Bayar's memorial tomb is in the town of Umurbey, which was his birthplace.